

บทคัดย่อ

Joururi หรือชื่อเรียกในปัจจุบันว่า Bunraku เป็นศิลปะการแสดงละครหุ่นที่งดงาม มีเสน่ห์ดึงดูดตาดึงดูดใจผู้ชมทั่วโลก ซึ่งใช้ศิลปะการเชิดหุ่นผสมผสานกับการขับร้องลำนำเล่าเรื่องราว แทรกบทสนทนาของตัวละครประกอบเครื่องดนตรี Shamisen ซึ่งได้รับการขัดเกลาทางศิลปะเป็นอย่างดี นับเป็นศิลปะวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของญี่ปุ่นที่ได้รับการอนุรักษ์ไว้จวบจนทุกวันนี้

Chikamatsu Monzaemon (ค.ศ. 1653 - 1724) เป็นนักเขียนบทละคร Joururi และบทละคร Kabuki แนวสังคมนิยมที่มีชื่อเสียงในช่วงปลายศตวรรษที่ 16 ถึงต้นศตวรรษที่ 17 เขาได้เล่าเกี่ยวกับทฤษฎีศิลปะการละครของเขาให้แก่ Hoizumi Ikan ผู้ได้บันทึกทฤษฎีที่ได้รับการขนานนามว่า ทฤษฎี "Kyojitsu-Hiniku Ron" ไว้ในบทนำของหนังสือชื่อ Naniwamiyage ข้าพเจ้าหวังว่าการศึกษาอย่างใกล้ชิดถึงทฤษฎีการละครของเขาประกอบกับการอ่านผลงานชิ้นเอกเรื่อง Shinjuu Tenno Amijima จะสามารถเปิดประตูไปสู่ความเข้าใจในศิลปะการแสดง Bunraku รวมทั้งความสามารถในการอ่านดับบทละคร Joururi ในฐานะที่เป็นวรรณกรรมเอกประเภทหนึ่งของญี่ปุ่น

Abstract

Joururi, or Bunraku in present days, is the most fascinating puppet theater in the world, with one of the most sophisticated musical narrative traditions alive today. Chikamatsu Monzaemon was an early Edo period's Joururi and Kabuki playwright who had told about his methods of playwriting to Hoizumi Ikan which was recorded in the book called "Naniwamiyage". His theory is named as "Kyojitsu-Hiniku Ron". By introducing the Thai translation of this theory and focusing specifically on his masterpiece called "Shinjuu Tenno Amijima", I hope to open a door to Bunraku understanding as a performance tradition and a masterpiece of Classical Japanese Literature as well.

Chikamatsu กับทฤษฎีศิลปะการละคร

Chikamatsu and His Dramatic Theory

ลัดดา แก้วฤทธิเดช*

บทนำ

Joururi หรือชื่อเรียกในปัจจุบันว่า Bunraku¹ เป็นศิลปะการแสดงละครหุ่นที่ดังตามมีเล่นที่ดังดูคุดดา ดึงดูดใจผู้ชมทั่วโลกซึ่งใช้ศิลปะการเชิดหุ่นผสมผสานกับการขับร้องลำนำเล่าเรื่องราวแทรกบทสนทนาของตัวละครประกอบเครื่องดนตรี Shamisen ซึ่งได้รับการขัดเกลาทางศิลปะเป็นอย่างดี นับเป็นศิลปะวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของญี่ปุ่นที่ได้รับการอนุรักษ์ไว้จวบจนทุกวันนี้ Chikamatsu Monzaemon (ค.ศ. 1653-1724) เป็นนักประพันธ์บทละคร Joururi และบทละคร Kabuki แนวลัทธินิยมที่มีชื่อเสียงในช่วงปลายศตวรรษที่ 16 ถึงต้นศตวรรษที่ 17 Chikamatsu ได้เล่าเกี่ยวกับทฤษฎีศิลปะการเขียนบทละคร Joururi ของเขาแก่ปราชญ์ในสำนัก ชงจื่อ ชื่อ Hoizumi Ikan² ผู้รักและชื่นชมการแสดง Joururi ซึ่งเขาได้จดบันทึกถ้อยคำของ Chikamatsu เอาไว้ในบทนำของหนังสือชื่อ "Naniwamiyage"³ (ค.ศ. 1738) นักวิชาการวรรณคดี และการละครได้ให้ชื่อทฤษฎีศิลปะการละครของ Chikamatsu ว่า "Kyojitsu Hiniku Ron"⁴ ในบทความนี้ข้าพเจ้าขอนำเอาบทแปลทฤษฎีการละครบางตอนของ Chikamatsu มาพิจารณาประกอบกับบทละครเรื่อง "Shinjuu Tenno Amijima" บทละครซึ่งจัดแสดงเป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ 3 กรกฎาคม ค.ศ. 1721 ณ โรงละครหุ่นคณะ Takemotoza⁵ ซึ่งเป็นผลงานชิ้นเอกเรื่องหนึ่งของ Chikamatsu ที่เขียนขึ้นโดยได้เค้าโครงเรื่องมาจากกรณีฆ่าตัวตายคู่ของคู่รัก และเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงที่ Amijima⁶ ในเดือนพฤศจิกายน ปี ค.ศ. 1720 ผู้เขียนหวังว่าการ

* อาจารย์ประจำ สาขาวิชาภาษาญี่ปุ่น ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ ชื่อเรียกทั่วไปของการแสดงละครหุ่น Joururi นับตั้งแต่ปลายสมัย Meiji (ค.ศ. 1868 - 1911) มีที่มาจากชื่อโรงละครหุ่นคณะ Bunrakuza

² Hoizumi Ikan ผู้มีสนิทสนมกับ Chikamatsu เป็นอย่างดี มักเข้าออกโรงละคร Joururi อยู่เสมอ เขาเป็นบิดาของ Chikamatsu Hanji (ค.ศ. 1725 - 1783) นักประพันธ์บทละคร Joururi ที่มีชื่อเสียงในราวปลายศตวรรษที่ 17

³ หนังสือคำอธิบายประกอบบทละคร Joururi เขียนขึ้นโดย Tadanari Miki

⁴ เป็นทฤษฎีศิลปะการละครของญี่ปุ่นที่เป็นที่ยอมรับในหมู่นักวิชาการญี่ปุ่นเท่าเทียมกับทฤษฎีบทละครใน "Hana" ของ Seami

⁵ โรงละครหุ่นที่จัดตั้งขึ้นครั้งแรกในย่าน Dotonbori แห่งเมือง Osaka โดยเจ้าของคณะนักขับลำนำ Joururi ชื่อ Takemoto Gidayuu เมื่อปี ค.ศ. 1684

⁶ ชื่อสถานที่ในตำบล Miyakojima-ku อำเภอ Osaka-shi ในปัจจุบัน เป็นที่ที่ แม่น้ำ Yodogawa มาบรรจบกับแม่น้ำ Neyagawa ได้ชื่อว่าเป็นสถานที่ที่มีวิวทัศน์งดงามเป็นที่หนึ่งของ Osaka

ศึกษามผลงานดีเด่นเรื่องหนึ่งอย่างใกล้ชิดจะสามารถเปิดประตูไปสู่ความเข้าใจในศิลปะการแสดง Bunraku รวมทั้งความสามารถในการอ่านบทละครในฐานะที่เป็นวรรณกรรมเอกของญี่ปุ่น

ทฤษฎีศิลปะการละครของ Chikamatsu

Chikamatsu ได้เล่าถึงวิธีการที่เขายึดถือเป็นสำคัญในการแต่งบทละครหุ่น Joururi เนื้อหาส่วนหนึ่ง ความว่า⁷

ตอนที่ 1 “โดยปกติ หากให้ความสำคัญอันดับแรกกับการขับร้องลำนำโดยใช้หุ่นกระบอกเชิดประกอบในการแสดง Joururi บทกลอนคำร้องทั้งหมดจะต้องมีลักษณะแตกต่างไปจากถ้อยคำภาษาที่ปรากฏในหนังสือประเภทนิทานหรือนวนิยายอื่น ๆ⁸ คือเนื้อร้องทุกถ้อยคำจะต้องมีชีวิตชีวา และก่อให้เกิดความรู้สึกคล้อยตาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเมื่อ Joururi เปิดโรงละครแสดงเคียงบ่าเคียงไหล่กับโรงละคร Kabuki และแข่งขันกันเรียกความนิยมจากผู้ชมกับละคร Kabuki ซึ่งเป็นศิลปะการแสดงโดยผู้แสดงที่เป็นมนุษย์จริง การที่จะนำเอาหุ่นกระบอกซึ่งไม่มีชีวิตจิตใจ มาแสดงให้เหมือนกับมีความรู้สึกนึกคิดจิตใจอย่างมนุษย์เรา (ตามเอกสารต้นฉบับใช้คำภาษาญี่ปุ่นว่า “Jou”⁹) เพื่อให้ผู้ชมเกิดความรู้สึกคล้อยตามนั้น การเขียนบทละครที่เป็นเลิศสำหรับการแสดงเช่นนี้จึงยากยิ่ง เมื่อครั้งที่ข้าพเจ้ายังหนุ่ม ข้าพเจ้าได้อ่าน “Genjimonogatari”¹⁰ มีความตอนหนึ่งเขียนไว้ว่า “ระหว่างงานเลี้ยงฉลองราชพิธีในราชสำนัก หิมะได้ตกลงมากองทับถมกันเป็นจำนวนมาก จึงบอกให้ทหารเวรไปกวาดหิมะที่ปกคลุมต้น Tachibana”¹¹ ลงมา ปรากฏว่ากิ่งของต้นสน (Matsu) ช้าง ๆ ที่ถูกหิมะปกคลุมจนกิ่งโค้งงออยู่ ได้ดีดเอากองหิมะกลับออกมาราวกับว่ามันรู้สึกน้อยใจ” ข้อความนี้เป็นตัวอย่างของการเขียนแบบใสจิตวิญญาณเยี่ยงมนุษย์ให้กับต้นไม้ต้นหญ้า กล่าวคือ ต้นสนรู้สึกน้อยใจที่ให้กวาดหิมะให้แต่ต้น Tachibana จึงดีดเอาหิมะที่จับอยู่บนกิ่งของตนกลับไป ราวกับว่าต้นสนมีชีวิตจิตใจ ข้าพเจ้าจึงยึดถือวิธีการเขียนแบบนี้เป็นต้นแบบในการใสจิตวิญญาณให้กับบทละคร Joururi ที่ข้าพเจ้าเขียน ฉะนั้น

⁷ ทฤษฎีการละครที่ถูกบันทึกไว้มีทั้งหมด 6 ตอน คัดมาแปลเป็นภาษาไทย ทั้งหมด 3 ตอนคือ ตอนที่ 1, 5 และ 6 โดย น.ส. ลัดดา แก้วฤทธิเดช

⁸ Chikamatsu หมายความว่าถึง หนังสือประเภทนิทาน Kanasoushi และหนังสือนวนิยาย Ukiyozoushi ร่วมสมัย

⁹ คำว่า “Jou” มีความหมายตามที่ปรากฏในพจนานุกรมภาษาญี่ปุ่นโบราณ (Shougakukan Kogo Daijiten. N. Nakada, T. Wada, Y. Kitahara 1983.) ดังนี้

- 1) จิตใจ ความรู้สึกทางจิตใจ ความรู้สึกนึกคิด
- 2) ความรู้สึกเมตตาสงสาร, ความจริงใจ
- 3) ความรักระหว่างหญิงชาย, ความห่วงหาอาทร, ความใคร่
- 4) ความรู้สึกที่รุนแรง, ทิฐิ

¹⁰ วรรณคดีประเภทนิทานหรือเรื่องเล่า (Monogatari) สมัยเฮอัน แต่งโดย Murasaki Shikibu ไม่ทราบปีที่แต่งแน่ชัดสันนิษฐานว่าเริ่มเขียนขึ้นในปี ค.ศ. 1001 ประกอบด้วยเรื่องเล่าทั้งหมด 54 บท

¹¹ พืชตระกูลล้มลุกต้นสูงประมาณ 3-4 เมตร กิ่งมีหนามเล็ก ๆ ใบยาว 3-6 เซนติเมตร ปลูกไว้เป็นไม้ประดับ

Chinobun (บทบรรยาย) หรือ Serifu (บทพูดของตัวละคร) ตลอดจน Michiyuki (บทพรรณนาทัศนียภาพ และความรู้สึกของตัวละครระหว่างที่ตัวละครกำลังเดินทางไปยังที่ใดที่หนึ่งซึ่งเป็นฉากสำคัญในละคร Joururi) จะต้องเป็นบทกลอนที่แฝงความรู้สึก หากไม่ได้สอดแทรกจิตวิญญาณความรู้สึกเยี่ยงมนุษย์ (Jou) ไว้ในบทกลอนแล้วผู้ชมจะไม่เกิดความรู้สึกคล้อยตามเลย

ตอนที่ 5 Joururi ให้ความสำคัญกับ “Urei” (ความรู้สึกเศร้าโศกน่าสมเพชเวทนา) ส่วนใหญ่จึงมักจะเขียนบทพรรณนาภาพเหตุการณ์ในละครว่า “Awarenari”¹² (แปลว่า ช่างน่าเวทนาสงสารนัก) หรือไม่ก็จะใช้ท่วงทำนองการขับร้องของ Tayuu¹³ เป็นแบบ Bunyabushi¹⁴ กล่าวคือ ขับร้องราวกับจะทำให้บ้านนั้น ในการเขียนของข้าพเจ้าจะไม่ใช้วิธีการเขียนแบบนี้ Urei ของข้าพเจ้าจะยึดถือเอา “Giri”¹⁵ เป็นสำคัญ เมื่อไรที่ศิลปะการแสดงทั้งหก¹⁶ เต็มเปี่ยมซึ่ง Giri จนให้เกิดความรู้สึกสงสาร เมื่อนั้นทั้งท่วงทำนองดนตรีและบทขับร้องจะเร่งเร้าให้เกิดความรู้สึกเต็มเปี่ยมไปด้วยความเวทนาสงสารโดยธรรมชาติของมันเอง ด้วยเหตุนี้ หากสักแต่เขียนคำว่า “Awarenari” โดยที่ไม่ก่อให้เกิดความรู้สึก Aware (สงสาร) ในตัวบทกลอนเองแล้ว ผู้ชมก็จะไม่รู้สึกล้อตามเลย ตรงนี้สำคัญมาก จะต้องไม่พูดว่า “Awarenari” แต่จะต้องก่อให้เกิดความรู้สึก Aware จาก

¹² คำว่า “Aware” ในภาษาญี่ปุ่นรากศัพท์เดิมมีความหมายเป็นคำอุทานหรือคำที่รำพึงออกมาโดยไม่รู้ตัวเวลาที่ผู้รู้สึกดีใจสนุก หรือเศร้าโศก ตั้งแต่สมัย Kinsei (ค.ศ. 1573 เป็นต้นมา) ส่วนใหญ่ใช้ในความหมายแสดงความโศกเศร้า สงสาร เวทนา

¹³ ผู้ขับลำนำดำเนินเรื่องในการแสดงละครหุ่น Tayuu จะเป็นผู้ขับร้องทั้งบทบรรยาย และบทสนทนาของตัวละคร

¹⁴ ท่วงทำนองการขับร้อง Joururi แบบร้องราวกับรำให้เพื่อนันอารมณ์โศกเศร้า ริเริ่มโดยนักขับลำนำชื่อ Okamoto Bunya

¹⁵ คำว่า Giri มีความหมายตามที่ปรากฏในพจนานุกรมภาษาญี่ปุ่นโบราณ (Shougakukan Kogo Daijiten. N. Nakada, T. Wada, Y. Kitahara 1983.) ดังนี้

- 1) ความหมายของคำ ข้อความ หรือ บทความ
- 2) ในเชิงการละคร มีความหมายว่า “แก่นเรื่องของบทละคร (Plot)” หรือ “ความน่าสนใจของเนื้อเรื่องบทละคร”
- 3) ความถูกต้องตามหลักศีลธรรมจรรยา หรือ หลักจริยธรรม
- 4) เป็นหลักจริยธรรมของยุคสมัย ที่เข้มข้นในสังคมจะต้องยึดถือปฏิบัติเพื่อให้เป็นที่ยอมรับว่าปฏิบัติถูกต้องตามครรลองคลองธรรม
- 5) “หน้าที่” หรือ “หน้าที่” ของคนที่พึงปฏิบัติต่อผู้อื่นตามสถานภาพทางสังคมของตน
- 6) ความสัมพันธ์ระหว่างคนในครอบครัวที่ไม่ใช่เลือดเนื้อเชื้อไขได้แก่ พ่อตา แม่ยาย พ่อแม่ของสามี ลูกเลี้ยง แม่เลี้ยง เป็นต้น
- 7) ความจำเป็นตามสภาพการณ์ ความน่าจะเป็น ความเป็นไปของเรื่องต่างๆ ตามธรรมชาติ

¹⁶ Yukihiko Nakamura เขียนไว้ในบทความชื่อ “Kyojitsu Hiniku Ron no Saikentou (Yoshisuke Fukuda Kyouju Taikan Kinenronbunshuu. 1969.)” อธิบายที่มาของคำนี้เป็น 2 ที่มา คือ หนึ่งหมายถึงศิลปะการแสดงทั้งหกอย่างสันนิษฐานว่าได้รับอิทธิพลความคิดจากศิลปะในบทกวีจีน 6 อย่างจากหนังสือ Shikyou หรือ Raiki หรือ หลักวิธีการของการเขียนด้วยพู่กันจีนทั้งหก อีกที่มาจากตัวอย่างที่พบจากการใช้คำคำนี้ของ Chikamatsu ในผลงานของเขา ในความหมายว่าความเป็นไปตามหลักการของเหตุและผล

บทละครโดยตัวของมันเอง เป็นต้นว่า การที่จะพรรณนาชมทัศนียภาพของ Matsushima¹⁷ Miyajima¹⁸ ว่า “ช่างเป็นทัศนียภาพที่งดงามนัก” เพียงคำพูดประโยคนี้ประโยคเดียวไม่ได้ก่อให้เกิดความน่าสนใจเลย หากต้องการชื่นชมทัศนียภาพนั้นให้พรรณนาถึงลักษณะของภาพทิวทัศน์ทั้งหมดทั้งหลายโดยมองจากข้างนอกต่าง ๆ นานา ๆ คราวนี้ไม่ต้องพูดว่า “เป็นทัศนียภาพที่งดงาม” ก็ารู้สึกได้ถึงความงดงามน่าชื่นชมของทัศนียภาพนั้นเองโดยธรรมชาติ ตัวอย่างนี้ควรยึดถือเป็นแบบอย่างในการพรรณนาสรรพสิ่งต่าง ๆ ในโลก

ตอนที่ 6 มีคนกล่าวว่า “คนสมัยนี้มีมักจะให้ความสำคัญกับการแสดงอย่างสมจริงสมจัง ในโลกปัจจุบันซึ่งคนจะไม่ยอมรับรู้สิ่งที่ไม่มีความสมจริงสมจัง เรื่องที่แสดงต่อกันมาแต่ครั้งโบราณคนปัจจุบันส่วนใหญ่จะไม่ยอมรับ ด้วยเหตุนี้ เป็นต้นว่า นักแสดงละคร Kabuki จะต้องเก่งในการแสดงตามบทบาทตัวละครนั้น ๆ อย่างสมจริง คนที่แสดงบท Tachiyaku¹⁹ เป็นตัว Karou (ซามูไรรับใช้ Daimyou ซึ่งเป็นซามูไรผู้ใหญ่ที่มีหน้าที่ดูแลตลอดจนบริหารงานซามูไรอื่น ๆ ที่อยู่ใต้บังคับบัญชาของบ้าน Daimyou) จะต้องแต่งให้เหมือน Karou จริง ๆ คนที่แสดงบท Daimyou (ซามูไรเจ้าที่ดิน) ก็จะต้องให้เหมือน Daimyou จริง ๆ ผู้คนจะไม่ยอมรับการแสดงอย่างผู้ใหญ่ลોકเด็กเช่นแต่ก่อน” Chikamatsu ตอบว่า “ทฤษฎีนี้คล้ายว่าจะสมเหตุสมผล หากแต่ว่าเป็นทฤษฎีที่ไม่รู้จักวิถีที่แท้จริงของศิลปะการละคร ศิลปะการละครคือ สิ่งที่อยู่ระหว่าง “เรื่องโกหก” (Kyo) กับ “เรื่องจริง” (Jitsu) เหมือนกับสิ่งที่อยู่ระหว่างเนื้อกับหนัง เพราะผู้คนสมัยนี้ชอบที่จะทำให้เหมือนเรื่องจริงมีน้ำล้น นักแสดงบท Karou จึงต้องแสดงกริยาท่าทีและการพูดจาให้เหมือนกับ Karou ตัวจริง ถ้าเช่นนั้น Karou ที่รับใช้ Daimyou ตัวจริงมีต้องแต่งหน้าทาสีให้เหมือนอย่างนักแสดงบท Tachiyaku หรือ หรือว่าถ้าแย้งว่า Karou ที่รับใช้ Daimyou จริง ๆ ไม่ได้แต่งหน้า แล้วจะให้นักแสดงบท Tachiyaku ก็ไม่ต้องแต่งหน้าปล่อยผมเผ้ายุ่งเหยิง หรือปล่อยให้หัวล้านแห้งแดง ขึ้นไปแสดงบนเวทีอย่างนั้น แล้วจะนำเพลิงเพลิงบันเทิงใจ หรือ ที่กล่าวว่า อยู่ระหว่างเนื้อกับหนังก็คือจริงนี้เอง ทำเป็นเรื่องโกหกแต่ไม่ใช่เรื่องโกหก ทำเป็นเรื่องจริงแต่ไม่ใช่เรื่องจริง ในระหว่างสองสิ่งนี้มีสิ่งที่เป็นเครื่องปลอบประโลมใจ (Nagusami²⁰) อยู่ เกี่ยวกับเรื่องนี้ครั้งหนึ่งมีหญิงรับใช้ในราชสำนักนางหนึ่ง หลงรักชายหนุ่มคนหนึ่ง ทั้งสองมีความรู้สึกชอบพอซึ่งกันและกันมาก แต่ทว่า หญิงสาวประจำอยู่ในตำหนักด้านใน ซึ่งชายหนุ่มไม่สามารถจะย่างกรายเข้าไปหาได้ หญิงสาวจึงได้แต่แอบมองชายหนุ่มผ่านช่องเล็ก ๆ ของม่านบังตา ซึ่งก็มีโอกาสน้อยครั้งนัก ด้วยความที่หลงรักโยยหาชายหนุ่มนั้นมาก จึงให้ช่างแกะสลักแกะรูปสลักไม้เหมือนชายหนุ่ม ทั้งรูปร่างหน้าตาไม่ผิดแยกไปจาก

¹⁷ ชื่อเรียกทิวทัศน์รวม ๆ ของเกาะเล็ก ๆ กว่า 260 เกาะที่ตั้งอยู่ในอ่าว และชายฝั่งอ่าว Matsushima ซึ่งอยู่ตอนกลางของจังหวัด Miyagi ประเทศญี่ปุ่น

¹⁸ เป็นชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งของ Itsukushima ครอบคลุมพื้นที่เกาะ Itsukushima ซึ่งตั้งอยู่ทางตะวันตกของจังหวัด Hiroshima เป็นที่ตั้งของศาลเจ้าชินโตชื่อ Itsukushimajinja

¹⁹ บทตัวเอกของตัวละครชาย ที่เป็นบทคนดีในละคร Kabuki

²⁰ Chikamatsu ใช้คำว่า “Nagusami” ซึ่งมีความหมายว่า จิตใจสงบเพลิงเพลิง รื่นเริง บันเทิงใจ (พจนานุกรมภาษาญี่ปุ่น Kokugodaijiten, Shougakukan 1973.)

คนธรรมดา และไม่เพียงแต่ให้แต่งสีหน้าท่าที่ลอกเลียนแบบแม้แต่รูขุมขน รูหู รูจมูก หรือแม้กระทั่งจำนวนซี่ของฟันในปาก ให้แกะสลักขนาดไม่ผิดเพี้ยนไปจากตัวจริง โดยให้ชายหนุ่มมายืนข้าง ๆ จริง ๆ เวลาทำการแกะสลัก รูปแกะสลักไม้กับชายหนุ่มจึงมีความแตกต่างกันเพียงความมีจิตวิญญาณกับไม่มีจิตวิญญาณเท่านั้น ครั้นหญิงสาวนำเอารูปแกะสลักชายหนุ่มมาไว้ข้าง ๆ ตัว แล้วจ้องมองดูหุ่นที่ลอกแบบจนมองดูเหมือนมีชีวิต ก็ให้เกิดความรู้สึกหมดความสนใจ ซ้ำยังให้รู้สึกขนลุกขนพอง แม้หญิงสาวเคยลุ่มหลงในตัวชายหนุ่มปานนั้น ยังสิ้นความรู้สึกรักชอบ ไม่ยอมแม้แต่จะให้วางไว้ข้าง ๆ ตัว ในไม่ช้าก็ถูกนำไปทิ้ง เรื่องนี้ทำให้คิดได้ว่าถ้าให้ลอกแบบมนุษย์จริง เหมือนจริงหมดเลยทีเดียว แม้ว่าจะเป็นรูปหญิงงามเมืองอย่าง Youkihi²¹ ก็ตามที ก็อาจสิ้นความชื่นชมต่อความงามนั้นได้ ด้วยเหตุนี้ในการวาดภาพเหมือนจริงหรือการแกะสลักรูปไม้ก็ดี นอกจากจะทำให้เหมือนรูปลักษณะจริงแล้ว ยังต้องมีส่วนที่เป็นภาพรวม ๆ ที่ไม่ลงในรายละเอียดนัก ซึ่งจะเป็นส่วนที่ผู้คนรักและชื่นชม เนื้อหาของละครก็เช่นกัน เป็นศิลปะการแสดงที่ลอบประโลมจิตใจผู้ชม รวมทั้งบทพูดของตัวละครก็เช่นเดียวกัน เป็นสิ่งที่ผู้ชมจะต้องสำนึกไว้ในจิตใจเสมอในการชมการแสดงละคร

หากพิจารณาจากทฤษฎีการละครของ Chikamatsu ที่แปลไว้ ณ ที่นี้จะพบว่าในการแต่งบทละครเขาให้ความสำคัญกับคำสำคัญ 3 คำ ดังนี้คือ

1. Jou
2. Giri
3. Urei

Chikamatsu ใช้วิธีการเขียนการใช้ภาษาที่มุ่งเน้นให้เกิดความรู้สึกตามจิตวิญญาณมนุษย์ (Jou) โดยยึดถือ Giri เป็นหลักสำคัญในการก่อให้เกิดความรู้สึกสงสาร เกิดความรู้สึกคล้อยตาม (Urei) แก่ผู้ชม ซึ่งในสมัยนั้นยังไม่มีผู้เขียนบทละครแนวนี้ นับว่า Chikamatsu เป็นผู้นำวิธีการเขียนแนวลัทธินิยมมาสู่ศิลปะการละครของญี่ปุ่นในสมัยนั้น

ปัญหาหนึ่งซึ่งนักวิชาการวรรณคดีญี่ปุ่นมักจะนำขึ้นมาศึกษาและโต้แย้งกันอยู่จนถึงปัจจุบันนี้คือการตีความคำว่า "Giri" ที่ Chikamatsu กล่าวถึงในทฤษฎีการละครของเขา ซึ่งการตีความหรือการให้คำจำกัดความแก่คำว่า "Giri" นี้ นักวิชาการคนหนึ่งชื่อ Professor Masaru Shirakata²² ได้จัดระเบียบความหมายที่เคยมีนักวิชาการเสนอแนะไว้ในการวิจัยของเขาเหล่านั้นดังนี้

- A) Giri ที่ปรากฏในตำราหลักจริยธรรมขงจื้อสาย Kogigakuha ของ Hoizumi Ikan
- B) Giri ที่เป็นหลักจริยธรรมในการดำรงชีวิตตามแบบคำสอนของขงจื้อ
- C) Giri ในฐานะที่เป็นกฎเกณฑ์การปฏิบัติตนของคนในสังคม

²¹ Youkihi (ค.ศ. 719-756) หยางก้วยเพีย สมเอกจากจักรพรรดิเสียนจงแห่งจีนสมัยราชวงศ์ถังมีรูปร่างและมีความสามารถในทางศิลปะการร้องรำ เป็นที่รักและโปรดปรานของจักรพรรดิ

²² Masaru Shirakata. *Chikamatsu Joururi no Kenkyu*. Kasamashobou. 1993.

- D) Giri ที่ปรากฏในการละคร ความหมายแบบที่ (1) : - เจื่อนไขความเป็นไปตามธรรมชาติของสรรพสิ่ง ด้วยเหตุและผล
- E) Giri ที่ปรากฏในการละคร ความหมายแบบที่ (2) : - เป็นวิธีการสร้างสถานการณ์บังคับตามแบบวิธีการของละครโศกนาฏกรรม

Professor Shirakata พิจารณาความหมายต่าง ๆ พร้อมกับยกเหตุผลสนับสนุนข้อสรุปของเขาตามความหมาย (E) กล่าวคือ หากวิธีการสร้างสถานการณ์บังคับโดยอาศัยหลักศีลธรรมหรือจริยธรรมซึ่งเป็นสิ่งที่ทุกคนในสมัยนั้นทั้งผู้ชมและตัวละครในเรื่องยึดถือตรงกันเป็นตัวบังคับให้ตัวละครต้องมียันเป็นไปหรือกระทำการใด ๆ ที่นำไปสู่โศกนาฏกรรมแล้วละก็ เมื่อนั้น ความรู้สึกโศกเศร้า น่าสมเพชเวทนาจะเกิดขึ้นแก่ผู้ชม ซึ่งเขายืนยันว่าความหมายนี้ครอบคลุมความหมายของ Giri ที่ Chikamatsu กล่าวไว้ในทฤษฎีการละครของเขา

ผู้เขียนเห็นว่าความหมายทั้งหมดที่นักวิชาการเสนอแนะนั้นล้วนแต่มีความหมายเข้าข่ายสิ่งที่ Chikamatsu ต้องการสื่อ หากแต่ขึ้นอยู่กับว่าผู้ชมหรือผู้อ่านบทละครของเขาจะเข้าใจลึกซึ้งถึงตัวบทละครของเขาเพียงใด และได้รับความรู้สึกคล้ายตามตัวละครนั้น ๆ มากน้อยเพียงใด เพียงแต่ให้ระลึกได้ว่าสิ่งที่แสดงคือบทละครที่เขียนขึ้นเพื่อปลอบประโลมใจผู้ชมนั่นเอง

จะขอยกตัวอย่างผลงานเอกเรื่องหนึ่งของ Chikamatsu เรื่อง "Shinjuu Tenno Amijima" องค์กรที่ 3 Michiyuki Nagorino Hashizukushi²³ ซึ่งพรรณนาภาพชายหนุ่มหญิงสาวตัวเอกของเรื่องขณะกำลังเดินทางไปยังจุดหมายแห่งหนึ่งเพื่อฆ่าตัวตายคู่ เนื่องจากไม่สมหวังเรื่องความรักในชาตินี้ จึงหวังจะได้สมหวังในโลกหน้า²⁴ จึงตัดสินใจไปฆ่าตัวตายด้วยกัน บทพรรณนาในช่วง Michiyuki ส่วนใหญ่จะให้ออกัสตัวละครเอกได้เปิดเผยถึงความโศก (Jukkai) ก่อนที่ตนจะจากโลกนี้ไป

ฉากเดินทางจากสะพาน Tenjinbashi ไปจนถึงวัด Daichoji แห่ง Amijima เรื่อง Shinjuu Tenno Amijima มีเค้าโครงเรื่องว่า Jihei พ่อค้าหนุ่มร้านกระดาษได้มีรักแท้ต่อ Koharu หญิงโสเภณี ทั้งสองมีสัมพันธ์กันมา 2 ปีแล้ว ทั้งที่ชายหนุ่มมีภรรยาที่ชื่อ Osan และลูก 2 คนแล้ว และด้วยเหตุที่ไม่สามารถสมหวังในรัก ประจวบกับถูกบีบบังคับโดยหน้าที่และสภาวะการณ์ต่าง ๆ จึงตัดสินใจพากันหนีไปฆ่าตัวตายคู่ ในระหว่างที่ทั้งสองกำลังเดินทางไปฆ่าตัวตาย มีบทพรรณนา Michiyuki ท่อนหนึ่งความว่า

Jihei : (บทพูด) "ไม่ว่าเราจะเดินไปถึงเมื่อไร ใช่ว่าจะมีสถานที่ที่บอกได้ว่าเป็นที่ตายของเราทั้งสองได้ ข้าว่าเราเลือก ณ ที่นี้เป็นที่จบชีวิตของเราเถอะ"
(บทบรรยาย) Jihei พุดพลางจูงมือ Koharu ให้นั่งลง

²³ บทพรรณนาการเดินทางไปฆ่าตัวตายคู่ของตัวละครทั้งสองผ่านสะพานต่าง ๆ ที่ทอดข้ามแม่น้ำสายต่าง ๆ ในเมือง Osaka ในสมัยนั้น เริ่มต้นจากสะพาน Tenjinbashi ไปสิ้นสุด ณ Amijima วัด Daichouji

²⁴ ความเชื่อตามพุทธศาสนาแบบญี่ปุ่นว่าโลกของสรรพสิ่งทั้งหลายได้แก่ โลกแห่งอดีต โลกปัจจุบัน และโลกอนาคต

- Koharu : (บทพูด) “จริงอยู่ที่ตายนั่นจะเป็นที่ไหน ๆ ก็เหมือนกัน แต่เท่าที่ข้าได้คิดมาตลอดทางว่า หากเราทั้งสองนอนตายเรียงหน้ากัน ชาวบ้านเขาคงจะเล่าลือกันว่า หนุ่มร้านกระดาษ Jihei กับ Koharu ฆ่าตัวตายด้วยกัน ก็เท่ากับว่าข้าผิดสัญญาที่ได้เขียนไว้ให้กับ Osan ว่า จะไม่พรากเอา ชีวิตของสามีเธอไป และจะตัดขาดเยื่อใยจากเขา นอกจากข้าจะไม่รักษาสัญญาแล้วยังชักชวนให้ สามีที่รักของเธอไปฆ่าตัวตายคู่ ช่างสมแล้วกับที่เป็นหญิงโสเภณีให้บริการแขกชั่วครั้งชั่วคราว ผู้คนหมิ่นร้อยพันคนจะได้วิพากษ์วิจารณ์ข้าว่าเป็นคนที่ไม่รู้จัก “Giri”²⁵ เป็นคนลวงโลก และ Osan ก็คงจะถูกดูแคลน และโกรธแค้นในตัวข้า ซึ่งเรื่องนี้เป็นเรื่องเดียวที่ยังค้างคั่งอยู่ในใจ ข้าก่อนที่จะอำลาจากโลกนี้ไป ขอให้ท่านจงฆ่าข้าเสีย ณ ที่ตรงนี้ แล้วค่อยย้ายสถานที่ไปที่อื่น แล้วจงรีบติดตามข้าไปยังโลกหน้า” (บทบรรยาย)
- Koharu เล่าความในใจพร้อมกับสะอื้นให้ฟังจบ Jihei ทั้งสองต่างร้องไห้คร่ำครวญ
- Jihei : (บทพูด) “เจ้าพูดเช่นนี้ช่างโง่งมนัก ท่านพ่อตาได้มาพาตัว Osan กลับไปก็เท่ากับว่า ข้ากับ Osan ได้สิ้นสุดความเป็นสามีภรรยาไปแล้วเป็นเหมือนเช่นคนอื่น เรื่องอะไรที่จะต้องไปเคารพ ยึดถือ “Giri”²⁵ ต่อหญิงที่ได้หย่าขาดจากสามีไปแล้ว ข้ากับเจ้าสองคนต่างหากที่ได้สัญญาเป็น ผัวเมียกันตลอดชั่วกาลนาน ไม่ว่าจะในโลกนี้หรือโลกหน้า เราจะร่วมเรียงเคียงหมอนกันนอน ตาย จะมีใครมาวิพากษ์วิจารณ์หรือโกรธแค้นเราได้
- Koharu : (บทพูด) “โธ่ แล้วต้นเหตุที่สามีภรรยาต้องเลิกรากันนั้นก็เพราะตัวข้า ท่านช่างโง่งมเสียยิ่งกว่า ข้า ร่างกายของเราหาใช่ว่าจะนำพาไปยังโลกหน้าได้ แม้ว่าตัวเราจะนอนตายกันคนละที่ หรือ แม้ร่างกายเราถูกนกกาจิกกินไป วิญญาณรักของเราทั้งสองก็ยังคงอยู่เคียงข้างกัน ไม่ว่าจะขึ้น สวรรค์หรือลงนรกอเวจี ขอท่านได้โปรดพาข้าไปด้วย” (บทบรรยาย) Koharu พุดพลางก้มหน้า ร้องไห้
- Jihei : (บทพูด) “จริงของเจ้า ร่างกายของเรานี้ประกอบขึ้นเป็นตัวตนด้วย ธาตุ ดิน น้ำ ลม ไฟ หาก ซีพ็ดบสลายก็กลับคืนสู่อากาศธาตุ ข้าเข้าใจแล้วว่า วิญญาณรักของเราทั้งสองจะเคียงคู่กันไป ตราบชั่ววันรันดร์ไม่ว่าจะเกิดหรือตาย ก็ชาติที่ไม่มีวันดับสลาย” (บทบรรยาย) Jihei พุดพลาง ดึงดาบออกมาจากสายคาดเอว ตัดจับลงที่บริเวณมวยผมตอนปลาย แล้วพูดกับ Koharu ว่า “จงดูนี่สิ Koharu ตอนที่ยังมีมวยผมนี้คือ Jihei เจ้าของร้านกระดาษสามีของ Osan นับแต่ตัด มวยผมนี้ออกถือเป็นผู้ออกบวชซึ่งตัดขาดจากโลกทั้งสาม²⁵ เป็นนักบวชจะไม่มีลูกเมียและสมบัติ พัสถานใด ๆ ทั้งสิ้นจวบจนชีวาวาย ไม่มีภรรยาที่ชื่อ Osan อีกแล้ว ฉะนั้นก็ไม่จำเป็นที่เจ้าจะต้อง รักษา “Giri”²⁵ ที่ให้ไว้กับหล่อน” (บทบรรยาย) พุดทั้งน้ำตาคลอ พลางก็ขว้างเอาปอยผมทิ้งไป
- Koharu : (บทพูด) “โอ ข้ารู้สึกปลาบปลื้มใจยิ่งนัก” (บรรยาย) Koharu พุดพร้อมกับใช้ดาบตัดมวยผม

²⁵ การแบ่งโลกแห่งการเวียนว่ายตายเกิดของโลกออกเป็น 3 โลก คือ กามภูมิ (Yokkai) รูปภูมิ (Shikikai) และ อรูปภูมิ (Mushikikai) ดู Bukkyo Tetsugaku Daijiten Vol. 2 Soukagakukai. 1966. ประกอบ

ที่ปรกติจะเฝ้าล้างทำความสะอาด สาง ลูบจัดทรงให้ดูสวยงามอยู่เสมอ ขว้างทิ้งไปอย่างไม่
เสียดาย บรรยากาศในคืนช่วงต้นฤดูหนาว ผมเฝ้าอันยุ่งเหยิงของชายหนุ่มหญิงสาว ส่งประกาย
สะท้อนแม่ในความมืด ช่างเป็นภาพที่น่าสมเพชเวทนานัก

Jihei : (บทพูด) “เราสองคือแม่ชีและนักบวช ที่หลบหนีจากโลกอันน่าเศร้า” Gin^{๒๖} ที่ต้องยึดถือ
ระหว่างสามภรรยานั้นเป็นเรื่องเมื่อครั้งอดีตที่ยังเป็นฆราวาส ขณะนี้เมื่อเราได้เปลี่ยนสถานภาพ
แล้ว เราจะกำหนดที่ตายของเราคนละที่ ดังเช่นภูเขาและแม่น้ำ สมมติให้ตกลงบนฝั่งแม่น้ำนี้เป็น
ภูเขา เป็นที่จับชีวิตของเจ้า และจากนั้นข้าก็จะผูกคอตายตามไปในแม่น้ำสายนี้ เราจะตายเวลา
เดียวกัน แต่สิ้นลมหายใจกันคนละที่ เพื่อแสดงความจริงใจที่มีต่อ Osan” (บทบรรยาย) พุดพลาง
ก็โอบเอาสายคาดเอวพันรอบ ๆ ตัว Koharu กลืนหอมเย้ายวนและสีสรรงดงามของดอก
Wakamurasaki^{๒๖} พู่กระจายไปกับสายลมแห่งอนิจจัง ผูกสายคาดเอวพันวน 2 รอบ 2 ชั้นราวกับ
ว่าจะเชื่อมต่อโลกนี้และโลกหน้าไว้ด้วยกัน ผูกไว้กับไม้กันประตุน้ำอย่างแน่นหนา ตัวเรากำลัง
ผูกบ่วงผูกคอกเหมือนดังเช่นนก Kiji^{๒๗} ที่ร้องเรียกหาตัวเมีย จนพรานล่านกที่อยู่ของตนจึงต้อง
รัดคอตายเองตาย Koharu ให้รู้สึกโศกเศร้า ดวงตาพร่ามัวไปด้วยน้ำตา มองชายคนรักจัดเตรียม
ที่ตายของตัวเอง

Koharu : (บทพูด) “ท่านจะใช้บ่วงผูกคอกนั้นผูกคอตาย ณ ที่ตรงนี้หรือ หากว่าเราจะต้องตายกันคนละที่
เวลาที่ข้าจะได้อยู่ใกล้ ๆ ท่านก็เหลือเพียงน้อยนิดสินะ เข้ามาใกล้ ๆ ข้าสิ” (บทบรรยาย)
ทั้งสองจับกุมมือซึ่งกันและกัน

หลังจากบทพรรณนาความรู้สึกของตัวละครทั้งสอง เป็นฉากที่เรียกได้ว่าเป็นไคลแม็กซ์ของละคร
โศกนาฏกรรมเรื่องนี้ คือ ฉากจบชีวิตของคู่รักทั้งสอง ซึ่งพร่ำภาวนาบทสวด “Namu Amida Butsu”^{๒๘} ต่อสู้
กับความเจ็บปวดทุกข์ทรมานจบจบชีวิตดับสูญ

บทสรุป

ในบทแปลที่คิดมานี้มีคำว่า “Gin” ที่ผู้เขียนแทรกไว้ในบทสนทนาของตัวละครทั้งหมด 4 ครั้ง ซึ่งมีความ
หมายแตกต่างกันตามบริบทที่ใช้ได้แก่

Gin^{๒๖} หมายถึง ความถูกต้องตามหลักศีลธรรมจรรยา หรือหลักจริยธรรมขงจื้อ ซึ่งเป็นกฎเกณฑ์
ของสังคมในสมัยนั้น

^{๒๖} ชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งของต้น Murasaki มีดอกสีขาว รากของต้นไม้ไม่มีสีม่วง ใช้เป็นสีย้อมธรรมชาติ

^{๒๗} นกพันธุ์หนึ่ง รูปร่างเหมือนไก่ มีหางยาว ลำตัวสูงประมาณ ๘๐ เซนติเมตร

^{๒๘} บทสวดภาวนาชื่อพระพุทธเจ้าตามความเชื่อในพุทธศาสนานิกาย Joudo (นิกายสุชาวดี) ของญี่ปุ่น คำว่า Amida Butsu มีรากศัพท์มาจากภาษาสันสกฤตคือ อมิตาพุทธ แปลว่า พระพุทธเจ้าผู้มีแสงสว่างประมาณมิได้ คำว่า Namu มีความหมายว่า ยึดถือเป็นที่ยึด

Giri^(๑) และ Giri^(๒) หมายถึง คำมั่นสัญญาที่ Koharu ให้ไว้ต่อ Osan ว่าจะไม่พรากเอาชีวิตของสามีเธอไป

Giri^(๑) หมายถึง หน้าที่ของสามีที่พึงปฏิบัติต่อภรรยา

จะเห็นได้ว่าในวิธีการเขียนบทละครของ Chikamatsu มุ่งเน้นให้ความสำคัญกับ Giri และใช้รูปแบบวิธีการเขียนแนวสันนิษฐาน กล่าวคือให้มีการพรรณนาบรรยายภาพเหตุการณ์ตลอดจนสภาวะทางจิตใจของตัวละครอย่างละเอียดลึกซึ้งสมจริงสมจังด้วยเหตุและผลจนผู้ชมหรือผู้อ่านเกิดความรู้สึกคล้อยตาม และเข้าใจถึงสภาวะจิตใจของตัวละครจนเกิดความรู้สึกสงสารตามจิตวิญญาณของมนุษย์ (Jou) เต็มเปี่ยมถึงขั้นจุดสูงสุดของความงามที่ได้จากความโคกเศร้าที่ Chikamatsu เรียกว่า "Urei" โดยธรรมชาติในตัวของบทละครเอง เทคนิควิธีการเขียนแบบนี้เองที่ Chikamatsu เปรียบไว้ว่า "เหมือนสิ่งที่ซ่อนเร้นอยู่ระหว่างเนื้อกับหนังอย่างน่าอัศจรรย์" ทำเหมือนดั่งเรื่องจริงแต่ก็ไม่ใช่เรื่องจริง ทำเหมือนดั่งเรื่องโกหก แต่ก็ไม่ใช่เรื่องโกหก ในความน่าอัศจรรย์ระหว่างเรื่องจริงกับเรื่องโกหกนั้น มีสิ่งซ่อนเร้นซึ่งเป็นเครื่องปลอบประโลมใจ (Nagusami) ผู้ชมอยู่ ทั้งนี้ข้าพเจ้าเห็นว่าเป็นความจริงที่ผู้อ่านหรือผู้ชมบทละคร Joururi ของ Chikamatsu พึงระลึกไว้ในใจเสมอในการศึกษาบทละคร Joururi ของ Chikamatsu ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาในเชิงศิลปะการละครหรือในเชิงวรรณกรรม

Bunraku หรือชื่อเรียกในสมัยเอโดะว่า Joururi คือ ศิลปะการแสดงหุ่นกระบอกที่เป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของญี่ปุ่นที่เกิดขึ้นครั้งแรกในสมัยเอโดะ ในการเชิดหุ่นแต่ละตัวจะใช้คนเชิด 3 คน มีนักขับลำนำขับร้อง บทพูดของตัวละคร และบทบรรยายประกอบท่วงทำนองเครื่องดนตรีประเภทสายที่เรียกว่า Shamisen หุ่นกระบอกที่แสดงความรู้สึก ดีใจ โกรธ หรือเศร้าโศกเสียใจ ตามแบบจิตวิญญาณมนุษย์อย่างละเอียดอ่อนนั้น ก่อให้เกิดความประทับใจเสียยิ่งกว่าการแสดงที่แสดงโดยมนุษย์จริง

บรรณานุกรม

1. Bunzou Torigoe, Mikiko Uchiyama. **Iwanami kouza Kabuki Bunraku**. Tokyo : Iwanamishoten, May 1998.
2. Junichi Shinoda, **Shinchounihonkotenshusei 75**. Tokyo : Shinchousha 1991.
3. Kenji Shuzui, Tadakuni Ookubo. **Nihonkotenbungakutaikei 50**, Tokyo : Iwanamishoten, 1966.
4. Masaru Shirakata. "Jou to Giri no Higeiron" **Kokugokokubun**. June, 1961.
5. Masaru Shirakata **Chikamatsu Joururi no Kenkyu**. Kasamashobou 1993.
6. Nihonbungakukenyushiryokangyoukai. **Chikamatsu**. Tokyo : Yuuseidou 1988.
7. **Nihonkokugodaijiten**. Tokyo : Shougakukan 1973.
8. **Nihonkotenbungakudaijiten**. Tokyo : Iwanamishoten. 1987.
9. N. Nakada, T. wada, Y. Kitahara. **Kogodaijiten**. Tokyo : Shougakukan 1983.
10. Tadanari Miki. **Naniwamiyage**. 1738.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย